

Kitap Tanıtmalar:

KÂTİP ÇELEBİ, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâril-bihâr* (Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan), Haz. Prof. Dr. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayını, Ankara 2008, 7-56 Önsöz, Kâtip Çelebi, Eser hakkında, +59-154 Metin, notlar, +155-196 haritalar, pusulalar, sözlük, bibliyografya, dizin +199-460 tıpkıbasım.

Osmanlı Beyliği kuruluşundan itibaren denizciliğe ve tersanelerin tesisine büyük önem vermiştir. Bunda Bizans'ın donanma gücünün etkisi düşünülmelidir. Beyliğin karada gelişip inkişaf etmesiyle denizcilikte de önemli gelişmeler oldu. İstanbul'un fethi denizlerde de güçlü olmayı zorunlu hale getirmişti. Bunun ilk işareti tersanenin Gelibolu'dan İstanbul'a taşınmasıdır. İmparatorluk ordusunu Viyana'ya yönlendirirken donanmasını da paralel olarak Akdeniz ortalarına gönderiyordu. Bu cümleden olarak Girit Seferi açıldığı zaman hiç şüphesiz Doğu Akdeniz'in güvenliği düşünülüyordu. Zira güçlü Venedik donanması veya Girit'e kadar uzanan Avrupalı donanmalar Osmanlı sularını tehdit ediyordu. XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı donanmasının önemli başarıları olmakla beraber denizciliğe verilen önemin azaldığı da fark edilmektedir. XVII. yüzyıl Osmanlı aydını ve tarihçisi olarak Kâtip Çelebi bu durumu teşhis edip *Tuhfetü'l-kibâr*'ı kaleme almış olmalıdır. Değişik alanlarda eserler kaleme alıp *Fezleke*'yi de telif eden müellifimiz özellikle denizciliğe ait bir eser hazırlaması dikkat çekicidir.

Tuhfetü'l-kibâr'ın ilk baskısı Müteferrika (H. 1141), ikincisi Bahriye Matbaası'nda (H. 1329) olmak üzere gerçekleşmiş ve bunlardan da Orhan Şaik Gökyay eseri bir el kitabı olarak 1000 Temel Eser serisinden yayımlanmış (1973). Bu yeni neşir günümüz ilim aleminin ihtiyaçlarına cevap verecek niteliktedir. Prof. Dr. İdris Bostan'ın yaptığı araştırmalardan anlaşıldığına göre eserin 33 yazma nüshası (nüshaların tanıtımı s. 42-49) bulunmaktadır. Bu yayında Sultan IV. Mehmed'e sunulan saray nüshası esas olmak üzere diğer bazı nüshalarla mukayese yapılmıştır.

Kâtip Çelebi ilim, kültür ve fikir adamı olarak Türk ilim alanında mümtaz bir mevki işgal etmektedir. O 48 yıllık kısa ömründe çeşitli konularda verdiği birçok eserle hem "mütebahhîr" hem de "velûd" sıfatlarını elde etmiş bir müverrihtir. Elimizdeki eserin Kâtip Çelebi'nin hayatına ayrılmış kısmında (s. 19-21) yayınlayan tarafından derli toplu bilgiler verilmiştir. Tespitlere göre eserlerinin bazılarının incelenmesinden onun hayat hikayesine ait bilgilerin elde edildiği anlaşılıyor. Bu eserler bir biyografi kitabı olan *Süllemü'l-vusûl*, coğrafyaya ait *Cihânnümâ* ile tartışmalı konulara açıklık getiren ve onun son telifi olan *Mizâni'l-hak fi ihtiyâri'l-ehak*'tır. Müellifimiz 1609 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babasının Enderun'dan yetişmesi dolayısıyla kalemiyeye ünsiyet peydah etmiş; ilme olan merakı sebebiyle ulema meclislerine devam başlamıştı. Henüz ondört yaşında iken Başmuhasebe Kalemî'ne bağlı Anadolu Muhasebesi Kalemine şakird olmuştu. Bir yıl sonra görevli olarak babasının yanında Abaza Mehmed Paşa üzerine gönderilen orduya katıldı. 1625'te Bağdad seferine katıldı. Uğradığı yerlerden devamlı kitap satın alıyordu. İstanbul'a dönüşünde Maliye kalemlerinden Süvari Mukabelesi Kalemî'ne şakird oldu. Abaza Mehmed Paşa'nın tekrar isyanı üzerine Erzurum kuşatmasında görev aldı. 1628'de İstanbul'a döndü. Bir müddet Fatih Camii vaizlerinden Kadızade Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti. Bağdad'ı geri almak üzere 1630'da açılan sefere iştirak etti. Kâtip Çelebi fethedilen şehirler, katedilen yollar ve çekilen zahmetleri kaydediyordu. Nitekim O *Fezleke* adlı eserinde bunlara yer vermiştir. Müverrihimiz 1633'de Van kalesini kuşatan Süvari ordusu üzerine sevk edilen orduya da katıldı. Ordu Halep'de kışladığı sırada buradaki sahalarda araştırmalar yapıp kitaplar satın aldı. Diyarbekir'de bir müddet ilim sohbetlerine dahil olan Kâtip Çelebi, hem kitap topluyor, hem de yazmayı planladığı eserleri için bilgiler derliyordu. Son olarak IV. Murad'ın Revan seferine (1635) giden Çelebi, bundan sonra seferlere katılmayıp ilmi çalışmalarını kesintisiz sürdürmeye karar verdi. Yıllardır topladığı kitaplarına babasından ve annesinden kalan para ile yeni kitaplar ilave ediyordu. Çok zengin bir kütüphaneye sahip olmuştu.

Kâtip Çelebi gece gündüz ilmi araştırmalarla meşguldü. Okuyor, araştırıyor ve yazıyordu. Bu arada öğrenciler de edinmişti. Diğer taraftan kalemtaki görevi de devam ediyordu. Girit seferinin başlaması (1645) üzerine artan denizcilik faaliyetleri Kâtip Çelebi'nin dikkatini çekiyordu. Osmanlı donanmasının Akdeniz'de mücadele ettiği Venedik ve diğer Avrupa donanmalarını tanımak üzere araştırmalarını denizciliğe teksif etti. Bu arada Süvari Mukabelesi Kalemi'ndeki görevini de sürdürüyordu.

Kâtip Çelebi Osmanlı müellifleri arasında adet ve konu itibariyle en çok eser verenidir. Bu yüzden Prof. Bostan müellifimizin eserlerini beş başlık altında (s. 27-29) tasnif etmiştir. Tarih Konulu Eserleri başlığı altında Osmanlı tarihçilerinin çok kullandığı *Fezleke*, *Düstürü'l-amel* ve elimizdeki eser de bulunmaktadır. İkinci olarak Coğrafya Konulu Eserleri başlığı altında üç eseri anlatılmaktadır. Bunlardan en meşhuru ve üzerinde en çok çalışılan *Cihânnümâ* adlı eseri buradadır. Bibliyografya ve Biyografi Konulu Eserleri sınıfına *Keşfü'z-zünûn* dahil edilmiştir. Bu eser İslâm âleminin ilk büyük bibliyografya kitabı olup kitaplarla birlikte ilmi disiplinler ele alınmıştır. Dördüncü olarak Dinî Konulu Eserleri anlatılmaktadır ki burada iki eser yer almaktadır. Bunlardan *Mizânü'l-hak fi ihtiyâri'l-ehak* halka doğruyu gösteren bir nasihat kitabıdır. Son olarak Sosyal, Kültürel ve Folklor Konulu Eserleri yer almaktadır.

Prof. Bostan bundan sonraki kısmı *Tuhfetü'l-kibâr*'ın her bakımdan incelenmesine ayırmıştır. Çeşitli başlıklar altında incelenen bu kısımda önce telif sebebi anlatılmaktadır. 1645'de başlayan Girit seferinin hala sonuçlanamaması yüzünden halkın kızgınlığını gidermek üzere deniz seferlerini anlatan ve muhtemelen sipariş edilmiş olan bu eseri kaleme almıştır. Eserin Ocak-Şubat 1657'de tamamlandığı tespit edilmiştir. Nitekim bu tarihten sonraki aylarda bazı başarıların gerçekleştiği anlaşılıyor. *Tuhfetü'l-kibâr*'ın kısa sürede tamamlanıp padişaha takdim edilmesi, esere verilen önemi belirtmektedir. Esere şeyhülislam ve kazaskerler ile birlikte devrin bazı ulemasının takriz yazmaları da bunu teyid etmektedir. Eserin genç padişaha sunulmasından kısa zaman sonra Kâtip Çelebi vefat etmiştir.

Eseri yayımlayan *Tuhfetü'l-kibâr*'ın yıllardır süren Girit seferinin oluşturduğu ortamda hazırladığını tekrarlayarak müellifin bu sefere yardımcı olacak bir eser hazırlamaya karar verdiğini belirtmektedir. Ayrıca müellifin coğrafya bilgisine önem verdiği de ifade edilmektedir. Nitekim padişahın ve devlet adamlarının imparatorluk coğrafyasından, komşularından ve özellikle Akdeniz coğrafyasından malumatlarının önemi de teyiden bildirilmektedir. Prof. Bostan'ın tespitlerine göre Kâtip Çelebi eserinde okuyucuyu eğitmeyi hedeflemiştir.

Yayımlayanın *Tuhfetü'l-kibâr*'da Geçmişten Alınacak Derslere Ait Bazı Örnekler adıyla açtığı bahiste (s. 35) eserden bazı örnekler bulunmaktadır. Bunlardan yelkenli gemi olan kalyonun Baulı donanmalarda uzun zamandır kullanıldığı halde Osmanlı donanmasında hala kürekli gemilerin ekseriyette olduğu ifade edilmiştir. Bundan başka mağlubiyetlerden ders çıkarılması ve Girit Seferinde bu mağlubiyetlerin göz önünde bulundurulması da tavsiye edilmektedir.

Metne esas alınan *Tuhfetü'l-kibâr* (TSMK. R. 1192)'da konulara açıklık getirmek veya bazı deyim ve terimleri açıklamak üzere ilave edilmiş derkenarlar bulunmaktadır. Bunların dört adedinin bizzat Kâtip Çelebi tarafından yazıldığı yayımlayan tarafından tespit edilmiştir. Diğer nüshalarda da derkenarlar bulunmaktadır ki bunlara da açıklık getirilmiştir (s. 36-37). Buradan da anlaşılacağı üzere Kâtip Çelebi'nin gayesi okuyucuya çeşitli bilgiler vermektir.

Prof. Bostan, *Tuhfetü'l-kibâr*'ın kaynaklarını da araştırmıştır. Bu kaynaklar arasında yerli eserler, Batıda yazılmış olanlar ve Arap kaynakları bulunmaktadır. Kâtip Çelebi'nin tarihî eseri olan *Fezleke* de önemli bir kaynaktır (bk.40). Tespit edilen bir husus da müellifin zaman zaman arşiv belgelerini kullandığı, hatta bazen belgenin suretini kaydettiği görülmektedir. Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir ki, bu eser yıllar süren bir hazırlığın neticesi olsa gerektir. Bir bilgi hazinesi olan *Tuhfetü'l-kibâr*, Kâtip Çelebi'nin yoğun çalışmaları arasında toplanan özgün bilgilerden oluşmuştur.

Yayımlayan neşre esas olan *Tuhfetü'l-kibâr* nüshasının özellikleri ile bu nüshanın Müteferrika baskısıyla mukayesesine de yer vermiştir. Eserin bir özelliği de, matbaanın faaliyete geçmesiyle ikinci kitap olarak basılmasıdır. Müteferrika'nın kitabın basımıyla bizzat ilgilendiği bildirilmektedir.

Yayımlayanın metinden seçip koyduğu 16 adet kıssadan hisse (s. 54) kısmı vardır ki genellikle denizcileri ilgilendirmektedir. Bundan sonra dört adet takriz ile birlikte *Tuhfetü'l-kibâr*'ın okunmuş metni yer almaktadır (s. 59-150). Bunu açıklamalı notlar (s. 151-154) takip etmektedir. Eserde sözlük, dizin ve bibliyografya da ilave edilmiştir. Eserde metnin aslı ile yazma ve basma nüshalardan alınmış harita fotoğrafları da yer almaktadır.

Bir mukaddime ile başlayan *Tuhfetü'l-kibâr*'ın Osmanlı deniz gücüne eski itibarını kazandırmak üzere derlenmiş olduğu anlaşılıyor. Kâtib Çelebi bunu kendi çapında bir görev olarak düşünmüş olmalıdır. Devlet adamlarını, kaptan-ı deryaları ve denizcileri eğitici bir eserdir. Anlatımlarda coğrafyanın önemi artıyor. Mesela Mora ve Venedik kıyıları, İtalya, Fransa ve İspanya Kıyıları, bazı Karadeniz şehirleri ve buralara yapılan seferler, Kazak taarruzları ve adalar hakkında bilgiler verilmiştir. Büyük denizciler, Rodos ve Kıbrıs'ın fethi, çeşitli kıyı hisarları, tersaneler, sancaklar, idarî taksimat, donanma ve gemi çeşitleri, Girit seferi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren görev yapan kaptan-ı deryaların kısa hal tercümeleleri, donanma nasıl ve ne zaman denize açılır, mürettebatı, bir geminin donanımı ile denizleri, adaları ve kıyıları elde bulundurmak üzere 40 vasiyet sıralanmıştır.

1831 tarihinde *Türklerin Deniz Savaşları Tarihi* adıyla kısmen İngilizce'ye tercüme edilen bu önemli kitap mükemmel bir yayın ve baskı ile tekrar araştırmacıların istifadesine sunulmuş bulunmaktadır. Eser büyük bir emek ve bilimsel çalışma mahsulüdür. Yazma ve basma nüshalardan yeni bir metin tesis edilerek ortaya konmuştur. Ciddi bir kontrol ile eksik olan yerler ikmal ve hatalar tashih edilmiştir.

MÜCTEBA İLGÜREL

